

**Γεωπολιτική της μετάφρασης: το ιταλικό πολιτισμικό αποτύπωμα των
μεταφράσεων στη βιβλιοθήκη της Κοζάνης κατά την Τουρκοκρατία**

Ηλίας Σπυριδωνίδης
Τμήμα Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας Α.Π.Θ.

Περίληψη

In the particularly adverse for the Hellenism of Macedonia conditions which prevailed during the Ottoman occupation and enslavement (15th century – 1912), some small urban centers, such as Siatista, Kozani, Monastiri, Moschopolis, Eratyra, Vlasti, which inherited the spiritual tradition of the great Byzantine castle cities of Kastoria and Servia, created conditions of spiritual movement and cultural relations with important centers of Western Europe, mainly of Austria-Hungary, Italy and Germany.

In this geocultural framework, this study records, describes and analyzes the cultural influence exerted by the Italian-Greek translations found in the old collections (1494-1912) of the library of Kozani. A geocultural methodology was applied for the analysis of the intercultural influence exercised by the Italian cultural system of exportation of textual cultural capital on the Hellenic cultural system of import, by means of translations. The geocultural methodology of systemic approach can also offer new elements and data about the translations as textual cultural capital in the framework of geocultural and intercultural relations as part of cultural geopolitics.

Λέξεις κλειδιά: geopolitics of culture, geopolitics of translations, cultural system, text coordinates, intertextuality, cultural influence, textual cultural capital.

1. Εισαγωγή

Η θεωρητική και επιστημολογική βάση της έρευνας είναι η ιστορία της μετάφρασης και ειδικότερα η ιστορία των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά, η ιστορία της ιταλικής λογοτεχνίας και η γεωπολιτική του πολιτισμού. Αρχικά, είναι χρήσιμο να αποσαφηνίσουμε ορισμένες έννοιες. Η *γεωπολιτική* είναι η μελέτη της επίδρασης των γεωγραφικών, οικονομικών και δημογραφικών παραγόντων στην πολιτική και κυρίως στην εξωτερική πολιτική των κρατών (ΛΚΝ, 2009: 305). Ένας όμως πιο ακριβής ορισμός για το επιστημονικό αυτό πεδίο δίνεται από τον Μάζη (2002: 142) ως γεωγραφική αναλυτική μέθοδος μελέτης «των συστημάτων διεθνούς ισχύος». Η μεταφορά πληροφοριών πραγματοποιείται και με τη βοήθεια της μετάφρασης «από τον αρχικό παραγωγό μητροπολιτικό γλωσσικό κώδικα προς τους γλωσσικούς κώδικες των υπολοίπων (δεκτών) εθνικοκρατικών δρώντων» και επηρεάζει τέσσερις γεωπολιτικούς πυλώνες όπως αυτοί ορίζονται από τον Μάζη (2002: 140): τον αμυντικό, οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό. Μέρος του πολιτισμού και πιο συγκεκριμένα της πολιτισμικής παραγωγής μιας χώρας ή ενός έθνους είναι αναμφισβήτητα η λογοτεχνία και η μετάφραση λογοτεχνίας. Γεωπολιτισμικό είναι το γεωγραφικά προσδιορισμένο πολιτισμικό πλαίσιο. Σύμφωνα με τον Wallerstein (1991: 245), «the cultural framework within which the world-

**Πρακτικά της 6^{ης} Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων
Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
25-27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη**

system operates». Ειδικότερα, η γεωπολιτισμική επιρροή, σύμφωνα με το Μάζη (2002: 144), είναι η μια από τις τέσσερις πτυχές (άμυνα, οικονομία, πολιτική, πολιτισμός) ασκήσεως επιρροής της ισχύος των εθνικοκρατικών οντοτήτων ή άλλης μορφής διεθνών δρώντων. Τα τελευταία χρόνια γίνονται αναφορές στη γεωπολιτική των πολιτισμών ή τη γεωπολιτική του πολιτισμού όπως και στη γεωπολιτική της μετάφρασης. Σύμφωνα με το Μάζη (2002: 141), το φαινόμενο της παραγωγής γνώσεως γίνεται σε συγκεκριμένο γλωσσικό κώδικα. Για να αποκτηθεί η γνώση αυτή από άλλους δρώντες, οφείλουν οι δρώντες αυτοί να γνωρίσουν τον γλωσσικό κώδικα και τον πολιτισμό του παραγωγού της γνώσεως δρώντος, ώστε να αποκωδικοποιήσουν την πληροφορία αυτή για να οικειοποιηθούν την παραχθείσα γνώση. Στο σημείο αυτό επομένως, θα μπορούσαμε να ορίσουμε μια «Γεωπολιτική της μετάφρασης στην υπηρεσία της ευρύτερης Γεωπολιτικής των Πολιτισμών» (Μάζης 2002: 141).

Η προσέγγιση της έρευνας στηρίζεται στη λειτουργία της μετάφρασης ως επικοινωνιακή πράξη στη μεταφορά πολιτισμικών πληροφοριών από ένα σύστημα πολιτισμού προς ένα άλλο. Η μελέτη, η οποία διερευνά τις μεταφράσεις ως τεκμήρια διαπολιτισμικής επιρροής και επικοινωνίας με στόχο την ανάδειξη του ρόλου και της επίδρασή τους στον πολιτισμό εισαγωγής, αποτελεί ένα μέρος της διδακτορικής διατριβής με τίτλο *Η ιταλική πολιτισμική επιρροή των μεταφράσεων στην Κοβεντάρειο Δημοτική Βιβλιοθήκη Κοζάνης (ΚΔΒΚ)*.¹

Η μελέτη των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά των παλαιών συλλογών της δημοτικής βιβλιοθήκης της Κοζάνης εντάσσεται επομένως σε ένα συγκεκριμένο γεωπολιτισμικό πλαίσιο. Πρόκειται για ένα κειμενικό κεφάλαιο μεταφράσεων, κυρίως της ιταλικής λογοτεχνίας αλλά και κειμένων ευρύτερου θεματικού περιεχομένου ιταλικού ενδιαφέροντος. Το σώμα των μεταφράσεων της ιταλικής γραμματείας αποτελεί το ιταλικό πολιτισμικό αποτύπωμα των μεταφράσεων στην ΚΔΒΚ. Το γεωπολιτισμικό πλαίσιο, στο οποίο εντοπίζονται οι μεταφράσεις από τα ιταλικά, είναι η Δυτική Μακεδονία και ειδικότερα η βιβλιοθήκη της Κοζάνης κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας.

2. Μεθοδολογία και υποθέσεις της έρευνας

Το ιταλικό πολιτισμικό αποτύπωμα αποτελείται από 28 εκδόσεις μεταφράσεων. Με δεδομένη την ύπαρξη ενός σώματος κειμένων-εκδόσεων μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά στην ΚΔΒΚ (1494-1912), η ερευνητική μας υπόθεση σχετίζεται με το εάν υφίστατο ιταλική διαπολιτισμική επιρροή με την εισαγωγή ιταλικών κειμένων στη βιβλιοθήκη από Μακεδόνες λογίους της διασποράς και αν επιβεβαιώνεται η επίδραση αυτή μέσω της διακειμενικής λειτουργίας των μεταφράσεων σε μακροκειμενικό επίπεδο και τη δημιουργία κανόνα στο Νεοελληνικό πολιτισμικό σύστημα εισαγωγής (ΠΕ) (Σπυριδωνίδης 2012: 15).

Η μεθοδολογία είναι περιγραφική και συστημική για την ανάλυση του σώματος των μεταφράσεων, ενώ είναι λειτουργική κατά τη μελέτη της περίπτωσης της διακειμενικής λειτουργίας της *Filosofia Morale* του Ludovico Antonio Muratori σε σχέση με τα αντίστοιχα πρωτότυπα ελληνικά έργα, τα οποία εντοπίστηκαν στην παλιά συλλογή της ΚΔΒΚ, και πιο συγκεκριμένα το έργο *Χαρακτήρες ηθικοί ή Λύχνος του Διογένους* του 1818

¹ Η διατριβή σχεδιάστηκε, διεξήχθη και ολοκληρώθηκε το 2012 υπό την επίβλεψη των καθηγητών του Α.Π.Θ. Ελένης Κασάπη, Κάριν Μπόκλουντ Λαγοπούλου και Αναστασίας Χριστοδούλου, <http://ikee.lib.auth.gr/record/129729/files/GRI-2012-9110.pdf>.

**Πρακτικά της 6^{ης} Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων
Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
25-27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη**

του Χαρισίου Μεγδάνη και το δοκίμιο *Ηθική φιλοσοφία* του 1883 του Ιωάννη Αριστοκλέους (Σπυριδωνίδης 2012: 15).

Η γεωπολιτισμική και μεταφρασεολογική μεθοδολογία περιγραφής και ανάλυσης της διαπολιτισμικής επιρροής των μεταφράσεων, εφαρμόζεται στο οριοθετημένο χωρικό, χρονολογικό και πολιτισμικό πλαίσιο της συγκεκριμένης μελέτης, με βάση τη σύγχρονη θεώρηση της ιστορίας της μετάφρασης και ειδικότερα τις προσεγγίσεις των M. Cronin στο *Μετάφραση και παγκοσμιοποίηση* (2007), M. Snell-Hornby *The Turns of Translation Studies. New Paradigms or Swiftly Viewpoints?* (2004), B. Osimo *Storia della Traduzione* (2002), M. Tymoczko & E. Gentzler *Translation and Power* (2002), T. Hermans *Translation in Systems* (1999) και A. Pym *Method in Translation History* (1998) και *The Moving Text. Localization, Translation and Distribution* (2004). Μέσα στο συγκεκριμένο πλαίσιο σχεδιάζεται η διερεύνηση της διακειμενικής λειτουργίας της μετάφρασης σε ελληνικά κείμενα της παλιάς συλλογής της ΚΔΒΚ και στη δημιουργία κανόνα στον πολιτισμό εισαγωγής με την αρωγή της μεθοδολογικής προσέγγισης ανάλυσης των μικρο-περιπτώσεων (micro-situations analysis) της J. Woodsworth (RETS 1998: 105). Προκειμένου να απαντηθούν οι ερευνητικές υποθέσεις, πραγματοποιείται αρχικά η καταγραφή του έντυπου υλικού των μεταφράσεων ιταλικού ενδιαφέροντος και στη συνέχεια ακολουθεί η μελέτη, ταξινόμηση και περιγραφή του.

Η ανάλυση του ιταλικού αποτυπώματος των μεταφράσεων στην παλιά συλλογή της ΚΔΒΚ, ως μέρος της ιστορίας της μετάφρασης της Δυτικής Μακεδονίας, πραγματοποιείται με την ανάπτυξη της συγκεκριμένης μεθοδολογίας με τη συνδρομή της περιγραφικής στατιστικής επιστήμης, της συστημικής προσέγγισης στη γεωπολιτική των πολιτισμών και της πολιτισμικής γεωγραφίας. Απαραίτητη προϋπόθεση στο στάδιο αυτό είναι η κατασκευή μεταβλητών και η δημιουργία δεικτών, για την ανάλυση του σώματος των πρωτοτύπων και των μεταφράσεων ιταλικού ενδιαφέροντος της βιβλιοθήκης, έτσι ώστε να καταστεί δυνατή η εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων ποσοτικών και ποιοτικών, όσο κάτι τέτοιο είναι επιτρεπτό, από τα δεδομένα της ανάλυσης. Εφαρμόζουμε μια διεπιστημονική γεωπολιτισμική και μεταφρασεολογική μεθοδολογία για την περιγραφή του πολιτισμικού αποτυπώματος της διαπολιτισμικής επικοινωνίας και ανάλυση της διαπολιτισμικής επιρροής ενός συστήματος πολιτισμού εξαγωγής προς έναν άλλο πολιτισμικό σύστημα εισαγωγής (ΠΕ) διαμέσου των μεταφράσεων. Οι μεταφράσεις αποτελούν κειμενικά τεκμήρια που συμβάλλουν στη μεταφορά πολιτισμικών πληροφοριών από τον εξάγοντα πολιτισμό πηγή (Εξάγων Πολιτισμός - στην περίπτωση μας από το ιταλικό πολιτισμικό σύστημα με μεταφράσεις από τα ιταλικά στα ελληνικά) προς ένα πολιτισμό εισαγωγής ή στόχο (ΠΕ – το περιφερειακό ελληνικό πολιτισμικό σύστημα της Κοζάνης, μιας πόλης της Δυτικής Μακεδονίας στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας).

Η Woodsworth παρουσίασε το 1992 στο διεθνές συνέδριο Μεταφραστικών Σπουδών “Translations Studies: an Interdiscipline” στη Βιέννη τον κεντρικό άξονα πάνω στον οποίο στηρίζονται οι έρευνες για την ιστορία της μετάφρασης. Πλέον, ο μεταφραστής θεωρείται ως ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα σε δύο πολιτισμούς και εξετάζεται με όρους που έχουν να κάνουν κυρίως με τη θέση του σ’ ένα συγκεκριμένο χρονολογικό πλαίσιο και κοινωνικο-πολιτισμικό και γεωγραφικό χώρο (Woodsworth 1992: 55). Ο χρονότοπος ενός κειμένου είναι ουσιαστικά οι πολιτισμικές του συντεταγμένες, ο χρόνος, ο χώρος και η κουλτούρα του πολιτισμικού συστήματος στο οποίο δημιουργήθηκε και του συστήματος για το οποίο

**Πρακτικά της 6^{ης} Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων
Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
25-27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη**

μεταφράστηκε. Εξάλλου, η μετάφραση είναι ένα πολιτισμικό προϊόν, ένα γεγονός πολιτισμικά προσδιορισμένο (Toury 1995: 23-27), η εισαγωγή του οποίου στον πολιτισμό στόχο φέρει πάντοτε κάποιας μορφής αλλαγή. Η έρευνα της πρόσληψης των μεταφράσεων σύμφωνα με τον Osimo «είναι η μελέτη της λειτουργικής όψης της ιστορίας της μετάφρασης» (2002: 6). «Η πρόσληψη καθορίζεται από το ποιοι συγγραφείς και ποια έργα παρουσιάζονται στον πολιτισμό εισαγωγής» (Osimo 2002: 5) σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, ένα ορισμένο γεωγραφικό πλαίσιο και ένα καθορισμένο-δεδομένο πολιτισμικό περιβάλλον.

Οι πολιτισμοί αλληλεπιδρούν και αλληλοεπηρεάζονται, ενώ ελάχιστες περιοχές και πολιτισμοί παραμένουν ανεπηρέαστοι στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης (Cronin 2007: 38). Η διερεύνηση της διαπολιτισμικής επιρροής των μεταφράσεων ενός πολιτισμού προς έναν άλλο θα μπορούσε όχι μόνο θεωρητικά αλλά και πρακτικά να πραγματοποιηθεί σε διαφορετικά γεωγραφικά επίπεδα, πεδία ή περιόδους (Woodsworth 1998: 105), όπως μπορεί να συμβεί και με την ανάλυση των ανθολογιών των μεταφράσεων (Frank 1998: 14).

3. Το γεωπολιτισμικό πλαίσιο

Η ΚΔΒΚ συγκαταλέγεται σε μια από τις σημαντικότερες ιστορικές βιβλιοθήκες, όχι μόνο του ελληνικού χώρου αλλά και της ΝΑ Ευρώπης, δεδομένου ότι από την ίδρυσή της στα μέσα του 17^{ου} αιώνα λειτουργεί ως δανειστική διαθέτοντας πλούσιο και σπάνιο υλικό στις συλλογές της, το οποίο περιλαμβάνει αρχεία της Οθωμανικής περιόδου, βυζαντινά, μεταβυζαντινά και ξενόγλωσσα χειρόγραφα, ελληνικά και ξενόγλωσσα παλαιά έντυπα, κώδικες, χάρτες (ανάμεσα στους οποίους και η *Χάρτα* του Ρήγα), χιλιάδες λυτά έγγραφα (1676-1950), οθωμανικά φερμάνια, παλαιοχριστιανικά μνημεία, ιστορικά κειμήλια (Σπυριδωνίδης 2012: 21). Η κοινοτική βιβλιοθήκη της Κοζάνης το 1690 όταν παραδίδεται από τους επιτρόπους του Ελληνομουσείου στο μοναχό Ιωσήφ θησαύριζε ήδη 440 τόμους θεολογικού και φιλολογικού περιεχομένου, σύμφωνα με το χειρόγραφο κατάλογό της. Ενδεικτικά, η βιβλιοθήκη της Αγίας έδρας στο Βατικανό, πριν από τον πάπα Νικόλαο Ε' (1447-1455) «δεν αριθμούσε περισσότερους από 340 τόμους» (Στάικος 2016: 15). Ιδιαίτερα σημαντικός λόγος για την επιλογή της ΚΔΒΚ ως πεδίο έρευνας, ήταν η ύπαρξη ενός απρόσμενα μεγάλου αριθμού ξενόγλωσσων έντυπων εκδόσεων που υπήρχαν στη βιβλιοθήκη ήδη πριν το 1912 και που μέχρι σήμερα δεν έχουν μελετηθεί συστηματικά.

Οι μεταφράσεις επομένως, εξετάζονται σε ένα συγκεκριμένο χωρικό, χρονολογικό και πολιτισμικό πλαίσιο. Το χρονολογικό πλαίσιο της έρευνας καθορίζεται από την παλιά συλλογή των έντυπων εκδόσεων της βιβλιοθήκης. *Terminus post quem* είναι το 1494 ημερομηνία της παλαιότερης έντυπης έκδοσης που βρίσκεται στην παλιά συλλογή. Πρόκειται για το *De Uniris Hippocratis Prognost. Cum Comment Victorii* του Ioannis Mathei ex Ferrariis, το οποίο δημοσιεύθηκε στο Μιλάνο το 1494. Το παλαιότερο έντυπο κείμενο της παλιάς ελληνικής συλλογής το χωρίζουν μόλις σαράντα χρόνια από το 1454, έτος της ανακάλυψης της τυπογραφίας με κινητά στοιχεία του Ιωάννη Γουτεμβέργιου και λίγα έτη από την έκδοση του πρώτου τυπωμένου ελληνικού βιβλίου (*Επιτομή των οκτώ του λόγου μερών* ή *Γραμματική* του Κωνσταντίνου Λάσκαρη που τυπώθηκε το 1476 στο Μιλάνο) ή τα *Ερωτήματα* του Χρυσολωρά με έτος έκδοσης το 1466 (Καρανάσιος 2001: 112). *Terminus ante quem* της συλλογής θεωρείται το 1912, ημερομηνία απελευθέρωσης της Κοζάνης από τον Οθωμανικό ζυγό και τελευταίο έτος της μείζονος σημασίας

**Πρακτικά της 6^{ης} Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων
Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
25-27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη**

καταλογογράφησης του εφόρου της βιβλιοθήκης Δελιαλή. Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο της χρονολογικής διάστασης της έρευνας είναι η ίδρυση της βιβλιοθήκης περίπου στα μέσα του 17^{ου} αιώνα. Από το 1650 και έπειτα συγκροτείται ο πρώτος πυρήνας έντυπων εκδόσεων, στοιχείο που αποδεικνύει ότι και το υπό διερεύνηση σώμα των μεταφράσεων της ιταλο-ελληνικής συλλογής της παρούσας έρευνας είχε αρχίσει να εισάγεται στη βιβλιοθήκη μετά το μισό του 17^{ου} αι. και κυρίως από δωρεές ευεργετών. Η πλειοψηφία των εκδόσεων του υπό μελέτη corpus ανήκει επομένως στο 18^ο και 19^ο αι.

Το γεωγραφικό-χωρικό πλαίσιο της έρευνας είναι η πόλη της Κοζάνης και πιο συγκεκριμένα η βιβλιοθήκη της στη διάρκεια της Οθωμανικής περιόδου. Το περιεχόμενο μιας βιβλιοθήκης αποτελεί ουσιαστικά αποτύπωμα των πολιτισμικών επιρροών μιας κοινωνίας σε βάθος χρόνου, μια τράπεζα πληροφοριών και δεδομένων. Ο αριθμός των ξενόγλωσσων εκδόσεων σύμφωνα με τον Δελιαλή (1948: θ) ήταν περίπου ισάριθμος με αυτόν των ελληνικών εκδόσεων, που σύμφωνα με το πρωτόκολλο παράδοσης παραλαβής του 1923 ανέρχονταν συνολικά περίπου στους 7.300 τόμους. Το στοιχείο αυτό είναι πολύ σημαντικό καθώς δείχνει τον υψηλό βαθμό σχέσεων και διαπολιτισμικής επικοινωνίας της τοπικής κοινωνίας με το εξωτερικό. Η προέλευση της συντριπτικής πλειοψηφίας των ξενόγλωσσων εκδόσεων και των μεταφράσεων στη βιβλιοθήκη της Κοζάνης, είναι δυτικό-ευρωπαϊκή. Οι χώρες, κράτη, αυτοκρατορίες ή εθνογλωσσικά πολιτισμικά συστήματα (Σπυριδωνίδης 2012: 22), από τους οποίους εισάγονταν πρωτότυπες ξενόγλωσσες εκδόσεις στην Κοζάνη και των οποίων τα πρωτότυπα προτιμούσαν να μεταφράζουν οι μεταφραστές της εποχής, ήταν κυρίως η Γερμανία-Αυστροουγγαρία,² η Γαλλία, η Αγγλία και η Ιταλία. Ακολουθούν και άλλες ευρωπαϊκές χώρες προέλευσης με πολύ μικρότερο μέγεθος εξαγωγής κειμενικών (πρωτοτύπων και μεταφράσεων) πολιτισμικών προϊόντων. Παρατηρείται επομένως μια συστηματική εισαγωγή ξενόγλωσσων κειμένων, πρωτοτύπων και μεταφράσεων, στο περιφερειακό πολιτισμικό σύστημα της Δυτικής Μακεδονίας και ειδικότερα στη βιβλιοθήκη της Κοζάνης. Τα κείμενα τα οποία εισάγονται προέρχονται κατεξοχήν από χώρες που αποτελούσαν την περίοδο εκείνη ισχυρά, κεντρικά πολιτισμικά συστήματα στην Ευρώπη. Παράλληλα, οι χώρες από τις οποίες εισάγονταν οι μεταφράσεις, ήταν επίσης οι κυρίαρχες και ισχυρότερες οικονομικά, γεωπολιτικά και στρατιωτικό-πολιτικά σε ευρωπαϊκό επίπεδο ειδικότερα κατά τους αιώνες 18^ο και 19^ο. Σε γεωπολιτισμικό επίπεδο, η μελέτη του αποτυπώματος των μεταφράσεων στην ΚΔΒΚ, αφορά έναν πολιτισμικά γεωγραφικό χώρο πέρα των γνωστών περιοχών που κατά το παρελθόν αποτέλεσαν και διοικητικά σφαίρες της ιταλικής επιρροής (Ιόνιο, Κρήτη, νησιά Αιγαίου).

Πέρα από τη χρονολογική και γεωγραφική διάσταση, η έρευνα διεξάγεται επίσης σε ένα συγκεκριμένο πολιτισμικό πλαίσιο. Το πολιτισμικό περιβάλλον (cultural context) αποτελεί την τρίτη διάσταση της μελέτης του χρονότοπου της έρευνας. Το πολιτισμικό πλαίσιο είναι ένα ευρύτερο και πολυσύνθετο σύστημα, το οποίο μας επιτρέπει να κατανοήσουμε τις συνθήκες κάτω από τις οποίες πραγματοποιούνταν η ιταλο-ελληνική διαπολιτισμική επικοινωνία μέσω της διακίνησης έντυπων βιβλίων, πρωτοτύπων και μεταφράσεων.

² Ο ευρύτερος γερμανόφωνος πολιτισμικά χώρος: Γερμανικά κράτη, Αυστροουγγαρία, Πρωσία, Βαυαρία, Αλσατία, Ελβετία.

**Πρακτικά της 6^{ης} Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων
Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
25-27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη**

Η βιβλιοθήκη στην οποία εισάγονται τα ξενόγλωσσα έντυπα και οι μεταφράσεις, βρίσκεται σε ένα συγκεκριμένο επομένως πολιτισμικό περιβάλλον, στο γεωπολιτικό και γεωιστορικό πλαίσιο της Οθωμανικής Μακεδονίας. Η εισροή εντύπων στη βιβλιοθήκη πραγματοποιείται στην συντριπτική της πλειοψηφία από δωρεές λογίων, εμπόρων, δασκάλων του Γένους, ευεργετών και ιερωμένων και εντάσσεται σε ένα ιστορικό φαινόμενο με ευρύτερες διαστάσεις: τη διασπορά των Μακεδόνων από τον 16^ο έως τις αρχές του 20^ο αι., δηλαδή τη μαζική μετανάστευση των Μακεδόνων προς τις ανεξάρτητες χριστιανικές χώρες της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης, μακριά από τον Οθωμανικό ζυγό και την καταπίεση της Υψηλής Πύλης. Τα αίτια της μετανάστευσης, που αναλύονται διεξοδικά στον τόμο της ΕΜΣ, που επιμελήθηκαν οι ιστορικοί Κολιόπουλος και Μιχαηλίδης, *Οι Μακεδόνες στη Διασπορά* (2011), ήταν κυρίως η έλλειψη οικονομικών και παραγωγικών πόρων, η βαρύτερη φορολογία, η ένδεια, η αναζήτηση ανώτερης εκπαίδευσης, τα κίνητρα και οι ευκαιρίες που προσφέρονταν στο εξωτερικό, η πολιτική και θρησκευτική καταπίεση των Οθωμανών. Επίσης, πολλές φορές παρατηρήθηκε οι Μακεδόνες, όπως και οι Ηπειρώτες ή οι υπόλοιποι Έλληνες να υποχρεώνονται να εγκαταλείψουν τις γενέθλιες περιοχές τους εξαιτίας κοινωνικών, πολιτικών και θρησκευτικών ταραχών ή σκληρών αντιποίνων από την πλευρά της Οθωμανικής εξουσίας (για παράδειγμα στη διάρκεια της ελληνικής επανάστασης). Η πρώτη εκτεταμένη περίοδος μετανάστευσης ελληνικών πληθυσμών προς τη χριστιανική Δύση συνδέθηκε με την Οθωμανική κατάκτηση από το 14^ο αι. και κορυφώθηκε στα χρόνια μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης. Το μεταναστευτικό ρεύμα των Μακεδόνων εντάθηκε αργότερα και διήρκησε περίπου τρεις αιώνες. Ξεκίνησε περίπου στις αρχές του 17^{ου} αι. ειδικά μετά την αποτυχία της επανάστασης του Διονυσίου φιλοσόφου και κράτησε έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Οι περισσότερες παροικίες που δημιούργησαν οι Έλληνες βρίσκονταν στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, στην Αυστροουγγαρία, σε οθωμανικές και ευρωπαϊκές πόλεις. Στη διάρκεια των τριών αιώνων το φαινόμενο της μετανάστευσης των Μακεδόνων παρουσίασε περιόδους όξυνσης και ύφεσης. Σημεία σταθμός της διασποράς των Μακεδόνων στην Κεντρική και ΝΑ Ευρώπη υπήρξαν:

- η άδεια μόνιμης εγκατάστασης Ελλήνων σε περιοχές της Τρανσυλβανίας το 1550, τα διατάγματα του 1571, 1577 και 1585, τα ειδικά προνόμια του πρίγκιπα Γεωργίου Rakoczi το 1631 που οδήγησαν στην ίδρυση της πρώτης εμπορικής κομπανίας του Sibiu το 1633 (Καραθανάσης 2011: 300-301).
- η αναγνώριση ειδικών προνομίων από τις 26 Απριλίου 1690 με το διάταγμα για ελεύθερο εμπόριο, φορολογική εξίσωση, θρησκευτική ελευθερία, αυτοδιοίκηση και προστασία των Μακεδόνων από τον αυτοκράτορα της Αυστρίας Λεοπόλδο Α' (1658-1705) (Ηλιαδέλης 2005: 23).
- οι συνθήκες του Κάρλοβιτς το 1699, του Πασάροβιτς στα 1718 και του Βελιγραδίου στα 1739, που άλλαξαν τις γεωπολιτικές ισορροπίες και συνθήκες στη ΝΑ Ευρώπη.
- Η μετατόπιση των εμπορικών και μεταφορικών δραστηριοτήτων της ΝΑ Ευρώπης, ήδη από τις αρχές του 1700, από τα λιμάνια της Γαληνοτάτης προς τις πόλεις της Αυστροουγγαρίας και η πτώση της Δημοκρατίας της Βενετίας το 1797. Ταυτόχρονα η ανακήρυξη της Τεργέστης και του Φιούμε το 1719 ως λιμάνια ελεύθερου εμπορίου από τον Κάρολο ΣΤ'.

**Πρακτικά της 6^{ης} Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων
Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
25-27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη**

- η ταραχώδης περίοδος της ελληνικής επανάστασης (1821-1830) και τα χρόνια που ακολούθησαν με πολιτικές καταστολής και αντιποίνων από τους Οθωμανούς στις υπόδουλες περιοχές της Μακεδονίας.
- Η συνθήκη της Αδριανούπολης το 1829 και η ανακήρυξη των λιμανιών του Δούναβη ως περιοχών ελεύθερου εμπορίου.
- Οι μεγάλοι και καταστροφικοί πόλεμοι των αρχών του 20^{ου} αι. (βαλκανικοί, παγκόσμιοι, εμφύλιοι).

Οι Μακεδόνες έμποροι και λόγιοι, ιδιαίτερα όσοι προέρχονταν από περιοχές της Βόρειας και Δυτικής Μακεδονίας όπως το Μοναστήρι, Καστοριά, Βλάστη, Μοσχόπολη, Σιάτιστα, Κοζάνη, Κρούσοβο, Κλεισούρα, δημιούργησαν ένα δίκτυο εύρωστων πληθυσμιακά και οικονομικά ελληνικών κοινοτήτων, πάνω στους άξονες των εμπορικών διαδρομών και σε πόλεις κυρίως της επικράτειας της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων και των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών, όπου έχαιραν αρκετών προνομίων βάσει των άρθρων 14 και 15 της συνθήκης του Κάρλοβιτς για ελευθερία μετακινήσεων και ασφάλεια των εμπορικών τους δραστηριοτήτων. Οι βασικοί άξονες επικοινωνίας και μεταφορών στη ΝΑ Ευρώπη ήταν το οδικό σύστημα κατά μήκος των ποταμών Αξιού-Μοράβα-Δούναβη, ο άξονας Κωνσταντινούπολη-Σόφια-Βελιγράδι και η Εγνατία οδός. Ο Μ. Παπακωνσταντίνου αναφέρει πως «από την περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας, οι μεταναστευτικές κατευθύνσεις ήταν κυρίως προς τη Γιουγκοσλαβία, την Αυστροουγγαρία και την Ιταλία, αφού η γεωγραφική μας θέση αυτές τις κινήσεις διευκόλυνε, μέσω της κοιλάδας του Αξιού ή του λιμανιού του Δυρραχίου» (1998: 30). Οι σημαντικότερες πόλεις που δραστηριοποιούνταν οι εμπορικές κομπανίες των Μακεδόνων και στις οποίες υπήρχαν συγκροτημένες ισχυρές ελληνικές κοινότητες ήταν οι: Βιέννη, Βουδαπέστη, Βελιγράδι, Τεργέστη, Βενετία, Οδησός, Βουκουρέστι, Μπρασόβ, Τιμισοάρα, Κλούζ, Σιμπίου, Ιάσιο, Ζέμουν, Τοκάι, Κέσκεμετ, Πρεσβούργο, Λειψία, ΝόβιΣαντ, Πάντοβα, Μπολώνια. Ο Καραθανάσης (2011: 341) αναφέρει δεκάδες πόλεις με συγκροτημένες ελληνικές κοινότητες στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες από τις οποίες 26 διέθεταν ελληνικό προξενείο ή υποπροξενείο κατά την περίοδο 1830-1850. Οι περισσότερες ξενόγλωσσες έντυπες εκδόσεις και οι μεταφράσεις, προέρχονται από τις περιοχές αυτές ή εισήχθησαν μέσω αυτών των περιοχών στην ΚΔΒΚ. Ένα ανάλογο παράδειγμα με την Κοζάνη, επίσης του δυτικομακεδονικού γεωγραφικού χώρου, αποτελεί η γειτονική πόλη της Σιάτιστας, για τους κατοίκους της οποίας αναφέρει ο Πούκεβιλ το 1806 ότι: «συναλλάσσονται με το εξωτερικό και ταξιδεύουν, ομιλούν ο καθένας τους περισσότερες από μια ευρωπαϊκές γλώσσες και έχουν στα σπίτια τους αξιόλογες βιβλιοθήκες με γαλλικές και ιταλικές εκδόσεις και άριστες εκδόσεις κλασικών συγγραφέων» (Rouqueville 1820: 178).

4. Οι μεταφράσεις από τα ιταλικά που εντοπίστηκαν στη βιβλιοθήκη της Κοζάνης

Το σώμα των κειμένων προέκυψε ύστερα από την ολοκλήρωση της έρευνας πεδίου στην ΚΔΒΚ (Σπυριδωνίδης 2012: 62-65). Στόχος της έρευνας πεδίου ήταν ο εντοπισμός των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά. Στις παλιές συλλογές της βιβλιοθήκης υπάρχουν επίσης και άλλα κείμενα ιταλοελληνικού ενδιαφέροντος, υπάρχουν πολλά πρωτότυπα ιταλικά κείμενα, ξενόγλωσσα κείμενα ιταλικού ενδιαφέροντος, όπως ορισμένες μεταφράσεις ιταλικών έργων στα γαλλικά, γερμανικά ή αγγλικά ή ακόμη και κείμενα γερμανικά ή αγγλικά που αναφέρονται στην Ιταλία. Η Ζωγραφίδου (1999) στο βιβλίο της *Η παρουσία της ιταλικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα (1900-1997)* παρουσιάζει το

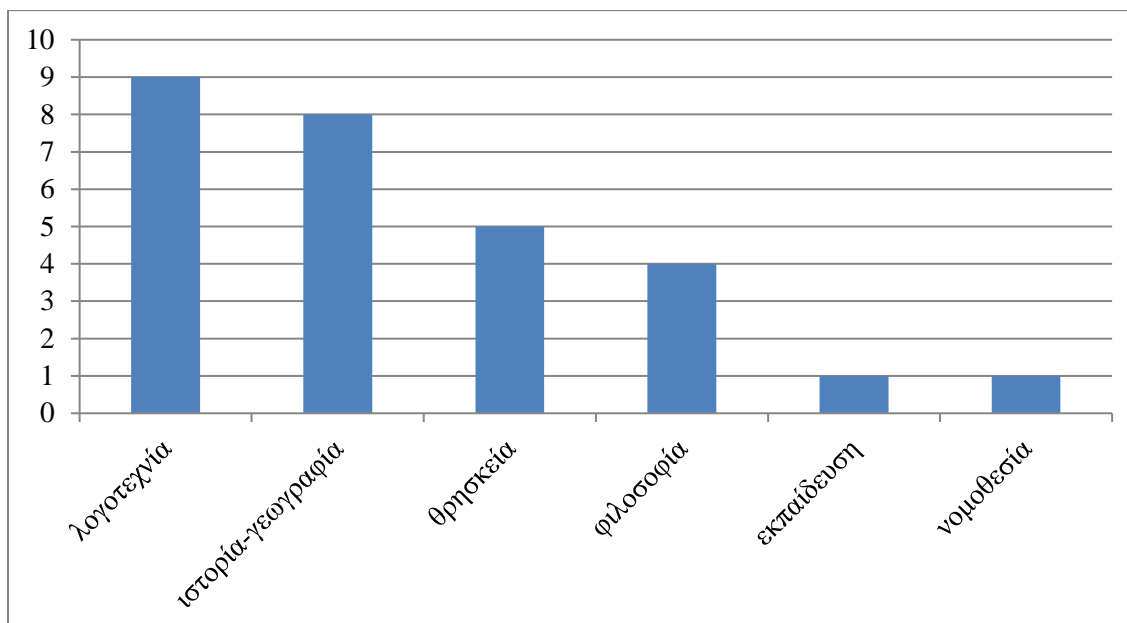
**Πρακτικά της 6^{ης} Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων
Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
25-27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη**

πανόραμα της ιταλικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα κατά τον 20^ο αιώνα, ενώ ταυτόχρονα προσφέρει ένα ερευνητικό πρότυπο για τη μελέτη της ιστορίας της μετάφρασης και των μεταφράσεων ιταλικής λογοτεχνίας.

Οι μεταφράσεις από τα ιταλικά στα ελληνικά και οι πρωτότυπες ιταλικές εκδόσεις αποτελούν πολιτισμικά κειμενικά τεκμήρια που αποδεικνύουν την ύπαρξη διαπολιτισμικής επικοινωνίας ανάμεσα σε ιταλικές και ελληνικές περιοχές. Ο Osimo (2002: 5) αναφέρει ότι η στατιστική ανάλυση εκδοτικών φιλολογικών στοιχείων των κειμένων (τιράζ, ανατυπώσεις, συγκριτική ανάλυση πολλών μεταφράσεων του ίδιου πρωτοτύπου, τόπος, χρόνος, είδος έκδοσης, παράλληλα κείμενα κτλ.) συμβάλλει στον προσδιορισμό της αμφίδρομης σχέσης ανάμεσα στους πολιτισμούς ενώ τα κείμενα και οι συγγραφείς που επιλέγονται (πρωτότυπα ή μεταφράσεις) αντικατοπτρίζουν την πολιτισμική πολιτική του πολιτισμού πρόσληψης-εισαγωγής. Ο Osimo εστιάζει το ενδιαφέρον στη μελέτη της διάδοσης ενός ξένου πολιτισμού σε ένα πολιτισμικό σύστημα πρόσληψης, φαινόμενο το οποίο συνοδεύεται από πολλές μεταφράσεις. Κατά συνέπεια, το σύνολο των μεταφράσεων από μια ΓΠ σε μια ΓΣ αποτελεί μια επιρροή που ασκείται από τη μετάφραση στο εσωτερικό του πολιτισμού πρόσληψης. Κάθε μεταφραστική πράξη ως φορέας αυτόνομης αξίας και ιδεολογίας, αποτελεί μια δυναμική διαδικασία πολιτισμικής μεταφοράς (Snell-Horby 2006: 55), η οποία συμβάλει σύμφωνα με τη Bertazzoli (2007: 101) στον εμπλουτισμό του εθνικού πολιτισμικού συστήματος εισαγωγής με ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην τυπολογία των κειμένων εισαγωγής και το πολιτισμικό περιβάλλον. Σύμφωνα με τον Toury (1995: 57) η μεταφραστική στρατηγική που συνήθως εφαρμόζεται σε περιπτώσεις μεταφράσεων έργων από ένα ηγεμονικό, κεντρικό πολιτισμό π.χ. γερμανικό, γαλλικό ή ιταλικό προς ένα περιφερειακό π.χ. ελληνικό ή ρουμάνικο είναι η προσαρμογή και ο φιλολογικός σεβασμός του πρωτοτύπου, χωρίς όμως να αποτελεί κανόνα. Ενδεικτικά, δύο περιπτώσεις επιτυχημένης μεταφραστικής προσέγγισης και αξιόλογου αποτελέσματος ως τελικό μετάφρασμα με κύριο χαρακτηριστικό το φιλολογικό σεβασμό του πρωτοτύπου σε επίπεδο υφολογικό, σημειολογικό, πολιτισμικό και γραμματικοσυντακτικό είναι η *Πατρική αγάπη* και η *Πανούργος χήρα*, κωμωδίες του Carlo Goldoni (1707-1793) σε μετάφραση Μητιώς Μεγδάνη-Σακελλαρίου (1818). Η Μητιώ παρουσιάζει στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό το ανανεωτικό θέατρο του κορυφαίου ιταλού κωμωδιογράφου, εισάγοντας νέες ιδέες και πρότυπα του Διαφωτισμού (Σπυριδωνίδης 2008: 17pdf). Στις μεταφράσεις από τα ιταλικά στα ελληνικά, συναντούμε σχεδόν όλες τις πιθανές προσεγγίσεις, από περιπτώσεις κυριολεκτικής μετάφρασης έως ακραίες πηγοκεντρικές ή στοχοκεντρικές στρατηγικές.

Στη συνέχεια ακολουθεί η περιγραφική στατιστική ανάλυση των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά της ΚΔΒΚ. Η ποσοστιαία κατανομή των μεταφράσεων ανά θεματική κατηγορία έχει ως εξής: οι μεταφράσεις ιταλικής λογοτεχνίας αποτελούν το 32,1%, οι μεταφράσεις ιστορικών ή γεωγραφικών κειμένων αποτελούν το 28,6%, οι μεταφράσεις θρησκευτικών κειμένων ανέρχονται στο 17,8%, φιλοσοφίας 14,3%, εκπαίδευσης 3,5% και νομοθεσίας 3,5%.

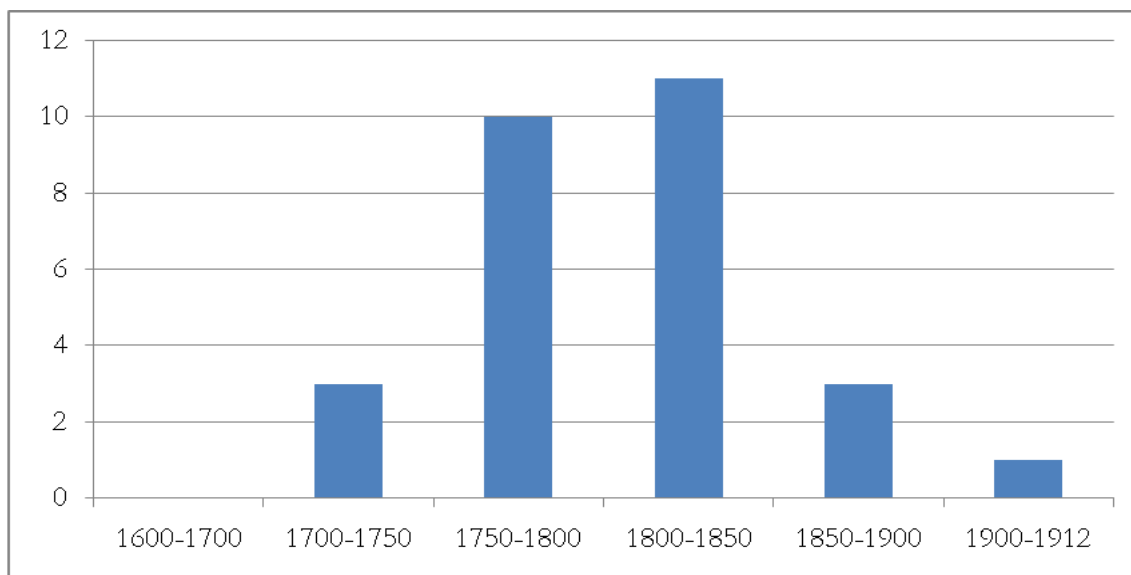
Πρακτικά της 6^{ης} Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων
Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
25-27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη

Πίνακας 1. Θεματική ταξινόμηση των μεταφράσεων από τα ιταλικά (1650-1912) στην Κοβεντάρειο δημοτική βιβλιοθήκη Κοζάνης

Η μεταβλητή του χρόνου μας επιτρέπει να αποκτήσουμε μια συνολική εικόνα όσον αφορά τις χρονολογικές περιόδους έντονης παρουσίας της μεταφρασμένης ιταλικής γραμματείας στη βιβλιοθήκη. Επίσης, μπορούμε να εντοπίσουμε τις λογοτεχνικές περιόδους έντονης επίδρασης της ιταλικής γραμματείας αναλύοντας τα δεδομένα της περιγραφικής στατιστικής ανάλυσης. Η χρονολογική ανάλυση πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια ενός άξονα διαχρονίας κατατημένων σε ίσα χρονικά διαστήματα πενήκονταετίας. Από το 1669 (κατάληψη της Κρήτης από τους Οθωμανούς) έως τα μέσα του 18ου αιώνα βρισκόμαστε σε μια περίοδο προπαρασκευαστική του Διαφωτισμού κατά την οποία επικρατεί ο θρησκευτικός ουμανισμός και ο αρκαδισμός. Από τα μέσα του 18ου και ειδικότερα από το 1774 έως το 1830 βρισκόμαστε στην περίοδο ακμής του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, ενώ από το 1830 και έπειτα ξεκινά η περίοδος του Ρομαντισμού της Αθηναϊκής Σχολής και των Φαναριωτών.

**Πρακτικά της 6^{ης} Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων
Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
25-27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη**

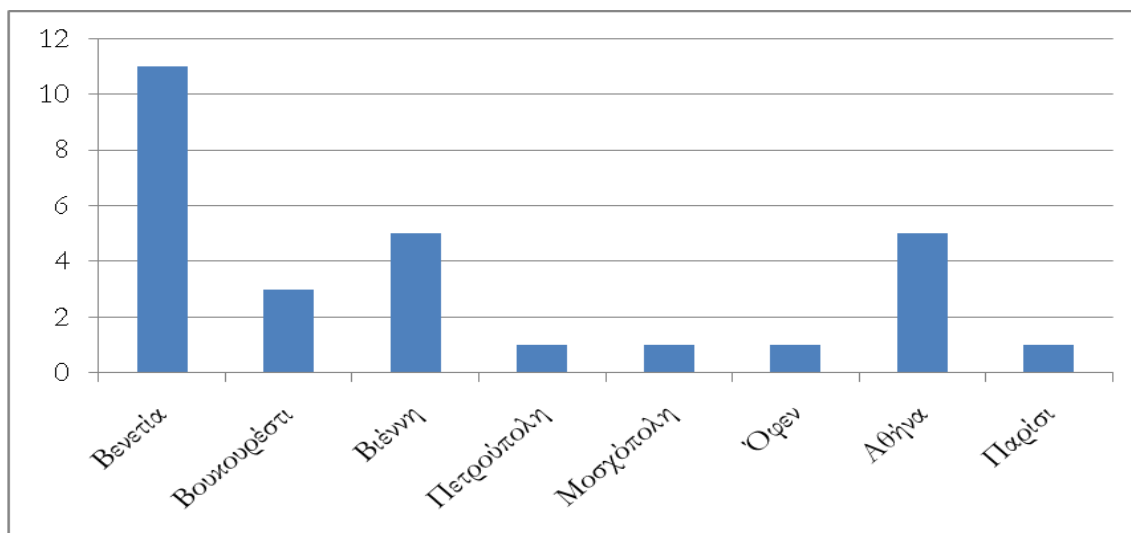
Πίνακας 2. Η χρονολογική ανάλυση των συχνοτήτων παρουσίας των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά της ΚΔΒΚ.

Από την ανάλυση των εκδοτικών δεδομένων παρατηρούμε μια έντονη παρουσία των μεταφράσεων στο χρονικό διάστημα μεταξύ 1750-1850. Ουσιαστικά, το μεγαλύτερο ποσοστό μεταφράσεων από την ιταλική στην ελληνική, το οποίο εντοπίστηκε στις παλιές συλλογές της ΚΔΒΚ, ανήκει στην περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Η έντονη πνευματική κινητικότητα στα τέλη του 18^{ου} και στις αρχές του 19^{ου} αι., επιβεβαιώνεται επομένως και από την παρουσία μεταφράσεων κατά την ίδια περίοδο. Οι περισσότερες μεταφράσεις από την ιταλική αφορούν έργα που ανήκουν στον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό, όπως θεατρικά κείμενα του Carlo Goldoni. Υπάρχουν επίσης κείμενα που ανήκουν στην Αρκαδία, όπως οι μεταφράσεις του Μεταστασίου.

Η προέλευση των εκδόσεων, των μεταφράσεων ή των πρωτοτύπων, αποτελεί μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα πτυχή της ιστορίας των μεταφράσεων, της ιστορίας των μεταφράσεων ιταλικής λογοτεχνίας, της ιστορίας του πολιτισμού και των γεωπολιτισμικών ροών και σχέσεων μεταξύ των διαφόρων πολιτισμικών συστημάτων. Οι πόλεις έκδοσης των κειμενικών τεκμηρίων της έρευνας φανερώνουν τα εκδοτικά και πολιτισμικά κέντρα της εποχής, ενώ παράλληλα φωτίζουν τις ιστορίες της μεταφοράς των κειμένων στη βιβλιοθήκη της Κοζάνης, τις πολιτισμικές ροές της περιοχής και τη σχέση της με το ιταλικό πολιτισμικό σύστημα.

Η γεωγραφική και γεωπολιτισμική ανάλυση της προέλευσης των μεταφράσεων, επιβεβαιώνει το γεγονός ότι τα εκδοτικά και πολιτισμικά κέντρα του ελληνισμού κατά τον 17ο, 18ο και 19ο αι. ήταν η Βενετία και η Βιέννη. Οι συγκεκριμένες πόλεις, εκτός από φάροι του ελληνικού πολιτισμού, υπήρξαν αστικά κέντρα με ισχυρή πληθυσμιακά και οικονομικά παρουσία ελληνικών κοινοτήτων αποδήμων. Η Αθήνα κάνει δελά την εμφάνισή της στην εκδοτική και μεταφραστική παραγωγή πολύ αργότερα και συγκεκριμένα μετά από την καθιέρωσή της ως πρωτεύουσα του νέου ελληνικού κράτους (Σπυριδωνίδης 2012: 178).

**Πρακτικά της 6^{ης} Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων
Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
25-27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη**

Πίνακας 3. Η γεωγραφική ανάλυση συχνότητας των πόλεων προέλευσης των μεταφράσεων από τα ιταλικά στα ελληνικά στην ΚΔΒΚ.

Η παρουσία εκδόσεων που προέρχονται κυρίως από τις πόλεις της Βενετίας και της Βιέννης δεν αφορά μόνο την περίπτωση των μεταφράσεων από την ιταλική στην ελληνική, αλλά ισχύει και για τις εκδόσεις ευρύτερου ιταλικού ενδιαφέροντος στην ελληνική. Τα εκδοτικά κέντρα της Βενετίας και της Βιέννης αποτελούν τις δύο βασικές πηγές προέλευσης των κειμένων ιταλικού ενδιαφέροντος στην ελληνική και επισφραγίζουν τη σπουδαιότητά τους για τον ελληνισμό από την άλωση της Πόλης έως το τέλος του 19^{ου} αι. Η Βενετία και η Βιέννη υπήρξαν καταφύγια για τους Έλληνες αποδήμους και μετατράπηκαν σε αποθετήρια, κιβωτούς και θεματοφύλακες χιλιάδων κειμενικών τεκμηρίων. Παράλληλα, ανταποκρίθηκαν στον ιδιαίτερο ιστορικό ρόλο που τους επιφύλασσε η μοίρα ως γεωπολιτισμικά κέντρα παραγωγής, συνέχισης, διάδοσης και διαμόρφωσης του ελληνικού πολιτισμού.

Κατά τον Osimo (2004: 191), η αφομοίωση νέων στοιχείων σ'ένα ΠΕ είναι από τις θεμελιώδεις λειτουργίες της μετάφρασης, ενώ σε κάθε πολιτισμό υπάρχει ένα ξεχωριστό σύνολο έργων, συγγραφέων, τεχνικών, τάσεων που ακολουθούνται ως υπόδειγμα και συνθέτουν τον ιδιαίτερο του κανόνα. Ο ιστορικός χρόνος είναι συχνά διαφορετικός από τον πολιτισμικό χρόνο. Όταν ο πολιτισμικός χρόνος του πρωτοτύπου και της μετάφρασης συμπίπτουν ο αναγνώστης του ΠΕ είναι προετοιμασμένος. Σύμφωνα με τον Osimo (2002: 8) στην περίπτωση που ο πολιτισμικός χρόνος της μετάφρασης είναι καθυστερημένος, εμφανίζεται δηλαδή αργότερα, σε σχέση με εκείνο του πρωτοτύπου, τότε η μετάφραση εισάγει ένα κανόνα στον πολιτισμό στόχο, ένα νέο φαινόμενο.

Όσον αφορά τη μελέτη περίπτωσης της μετάφρασης της *Filosofia Morale* του Ludovico Antonio Muratori³ από τον Ιώσηπο Μοισιόδακα⁴ ως *Ηθική φιλοσοφία* σε δύο τόμους, γνωρίζουμε ότι βρισκόταν από τις αρχές του 19^{ου} αι. στην κοινοτική τότε βιβλιοθήκη της

³ Ο Ludovico Antonio Muratori (Vignola 21/10/1672 – Modena 23/01/1750) ήταν ιστορικός, λόγιος, φιλόσοφος, συγγραφέας πολλών σημαντικών έργων και θεωρείται ο πατέρας της ιταλικής ιστοριογραφίας.

⁴ Ο Ιώσηπος Μοισιόδαξ (1725-1800) ήταν Έλληνας δάσκαλος του Γένους, παιδαγωγός, φιλόσοφος, συγγραφέας και μεταφραστής της *Ηθικής φιλοσοφίας* του Μουρατόρι.

**Πρακτικά της 6^{ης} Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων
Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
25-27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη**

Κοζάνης ως δωρεά του λόγιου ιατροφιλόσοφου Χαρίσιου Μεγδάνη,⁵ του επισκόπου Θεόφιλου και του ιερομονάχου Μεθοδίου. Ο λόγιος Χαρίσιος Μεγδάνης επηρεάστηκε από την *Ηθική φιλοσοφία* και αυτό είναι φανερό από τη δομή και το περιεχόμενο του έργου του *Λύχνος του Διογένους ή χαρακτήρες ηθικοί*. Η εφαρμογή της γεωπολιτισμικής μεθοδολογίας περιγραφής και ανάλυσης της διαπολιτισμικής επιρροής των μεταφράσεων επιβεβαίωσε τις διακειμενικές σχέσεις και τη δημιουργία κανόνα στον ΠΕ σε μακροκειμενικό επίπεδο μεταξύ του πρωτοτύπου του Muratori, της μετάφρασης του Μοισιόδακα και των μεταγενέστερων τίτλων ανάλογου περιεχομένου όπως του φιλοσοφικού έργου του Μεγδάνη *Λύχνος του Διογένους ή χαρακτήρες ηθικοί*, το οποίο εκδόθηκε στη Βιέννη το 1818 και του έργου του Ιωάννη Αριστοκλέους που εκδόθηκε το 1883 στην Κωνσταντινούπολη με τίτλο: *Ηθική Φιλοσοφία*.

Επίσης μεταξύ των τίτλων της ιταλικής γραμματείας συναντήσαμε αρκετά πρωτότυπα δράματα του Μεταστασίου (Pietro Metastasio, 1698-1782). Η πρόσληψη του Μεταστασίου παρουσιάζει ενδιαφέρον στην περίπτωση της Κοζάνης. Εντοπίσαμε τη μετάφραση (Σπυριδωνίδης 2010: 170-177) του λόγιου Γεώργιου Ρουσιάδη (1783-1854) του δράματος *Temistocle* με τίτλο *Ο Θεμιστοκλής εν Πέρσiais σε έκδοση του 1838 από τη Βιέννη*. Στη βιβλιοθήκη υπάρχει επίσης (Spyridonidis 2013: 179-183) το χειρόγραφο X343 με τη μετάφραση του *Θεμιστοκλή των αρχών του 1800* του Χαρίσιου Παπαγιαννούση (1774-1853). Η διασημότερη όμως μετάφραση του Μεταστασίου στα ελληνικά (Spyridonidis 2014: 235) είναι *Τα Ολύμπια* (Ofen 1815) του Ρήγα Βελεστινλή (1757-1798) του δράματος *L'Olimpiade*.

Εν κατακλείδι, η μελέτη, περιγραφή και ανάλυση (ποσοτική και ποιοτική) της πολιτισμικής επιρροής των μεταφράσεων μπορεί να πραγματοποιηθεί με τη γεωπολιτισμική μεθοδολογία συστημικής προσέγγισης, παρέχοντας νέα στοιχεία και δεδομένα για τις μεταφράσεις ως κειμενικά τεκμήρια ενός πολιτισμικού κεφαλαίου το οποίο εντάσσεται στο πλαίσιο μιας γεωπολιτικής των μεταφράσεων ως μέρος της γεωπολιτικής του πολιτισμού. Η εφαρμογή της γεωπολιτισμικής μεθοδολογίας στις παλαιές συλλογές εντύπων της κοινοτικής βιβλιοθήκης της Κοζάνης, οι οποίες αποτελούν ουσιαστικά μια βάση δεδομένων πολιτισμικών πληροφοριών ενός κειμενικού πολιτισμικού κεφαλαίου, αφενός σε ποσοτικό επίπεδο τεκμηρίωσε τη διαχρονική ιταλική κειμενική πολιτισμική παρουσία και αφετέρου σε ποιοτικό επίπεδο αναδεικνύει μια περίπτωση επιρροής και διακειμενικότητας καθώς και τη δημιουργία κανόνα στο Νεοελληνικό πολιτισμικό σύστημα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αριστοκλέους Ι. Δ. (1883). *Ηθική φιλοσοφία*. Κωνσταντινούπολη: Βουτυρά.
Baker M. ed. (1998). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York: Routledge.
Baker M. (2010). *Critical Readings in Translation Studies*. London and New York: Routledge.
Baldwin E. et. al. (2004). *Introducing Cultural Studies*. Essex: Pearson.
Bassnett-McGuire S. & Lefevere A. eds (1995). *Translation, History and Culture*. London: Cassell.
Bassnett-McGuire S. & Trivedi H. eds (1999). *Post Colonial Translation. Theory and Practice*. London: Routledge.
Bertazzoli R. (2007). *La traduzione: teorie e metodi*. Roma: Carocci.

⁵ Ο Χαρίσιος Μεγδάνης (Κοζάνη 1768 – Κοζάνη 1823) ήταν λόγιος ιατροφιλόσοφος, ιερέας και συγγραφέας κατά την περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού.

**Πρακτικά της 6^{ης} Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων
Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
25-27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη**

- Cronin M. (2006). *Translation and Identity*. Oxon & New York: Routledge.
- Cronin M. (2007). *Μετάφραση & Παγκοσμιοποίηση*. Πρόλ. – Σχ. - Μτφρ. Π. Κελάνδρια. Αθήνα: Δίαυλος.
- Δελιαλή Ν. (1948). *Κατάλογος εντύπων δημοτικής βιβλιοθήκης Κοζάνης. Μέρος πρώτον Ι. Έντυπα εκδόσεων 1494-1832 πλην των ξενόγλωσσων*. Θεσσαλονίκη: Δημοσιεύματα δημοτικής βιβλιοθήκης Κοζάνης Αρ. 1.
- Δελιαλή Ν. (1964). *Κατάλογος εντύπων δημοτικής βιβλιοθήκης Κοζάνης. Μέρος δεύτερον ΙΙ. Έντυπα εκδόσεων 1833-1912 πλην των ξενόγλωσσων*. Θεσσαλονίκη: Δημοσιεύματα δημοτικής βιβλιοθήκης Κοζάνης Αρ. 3.
- Delisle J., Woodsworth J. eds (1995). *Translators through History*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Delisle J. (1999). *Translation Terminology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Ζωγραφίδου, Ζ. (1999). *Η παρουσία της ιταλικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα (1900-1997)*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Ζωγραφίδου Ζ., Κασάπη Ε., Σοφιανού, Ο. (2000). *Ποσοτικές & ποιοτικές αναλύσεις στη μετάφραση λογοτεχνικού κειμένου*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Goldoni C. (1818). *Η πατρική αγάπη ή η ευγνώμων δούλη και η πανούργος χήρα*. Μτφρ. Μητιώ Μεγδάνη-Σακελλαρίου. Βιέννη: τυπογραφείον Ιωάννου του Σνεϊρερ.
- Ηλιαδέλης Σ. (2005). *Μακεδόνες απόδημοι στη Μεσευρώπη (1650-1950). Η συμβολή τους στην οικονομία και στον πολιτισμό*. Θεσσαλονίκη: υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης.
- Hermans T. (1999). *Translation in Systems. Descriptive and System-oriented Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Καραθανάσης Α. (2007). «Κοζανίτες απόδημοι και συνδρομητές εκδόσεων της περιόδου 1806-1820». Στο *Ελμειακά* τ.59. Θεσσαλονίκη: έκδοση Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης «Ο Άγιος Νικόλαος».
- Καραθανάσης Α. (2011). «Οι Έλληνες στη Ρουμανία». Στο *Οι Μακεδόνες στη Διασπορά 17ος, 18ος, 19ος αιώνας*. Θεσσαλονίκη: ΕΜΣ.
- Κολιόπουλος Ι., Μιχαηλίδης Ι. Επιμ. (2011). *Οι Μακεδόνες στη Διασπορά 17ος, 18ος, 19ος αιώνας*. Θεσσαλονίκη: ΕΜΣ.
- Λιούφης Π. (1924). *Ιστορία της Κοζάνης*. Αθήνα: τύποις Ι. Βάρτσου.
- Μάζης Ι. (2002). *Γεωπολιτική, η θεωρία και η πράξη*. Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ, Παπαζήση.
- Μεγδάνης Χ. (1818). *Λύχνος του Διογένους ή Χαρακτήρες Ηθικοί*. Βιέννη: τυπογραφείο Ιωάννου Σνεϊρερ.
- Μοισιόδακας Ι. (1761). *Ηθική φιλοσοφία*. Τόμος 1^{ος}, Βενετία: Antonio Bortoli.
- Μοισιόδακας Ι. (1762). *Ηθική φιλοσοφία*. Τόμος 2^{ος}, Βενετία: Antonio Bortoli.
- Muratori L.A. (1735). *La Filosofia Morale esposta e proposta ai giovani*. Verona: Targa.
- Muratori L.A. (1737). *La Filosofia Morale*. Verona: Angelo Targa.
- Osimo B. (2006). *Storia della traduzione*. Milano: Hoepli.
- Osimo B. (2008). *Manuale del traduttore*. Milano: Hoepli.
- Παπαδριανός Ι. (1997). «Εγκαταστάσεις Κοζανιτών στις Νοτιοσλαβικές χώρες (18^{ος} – 20^{ος} αι.)». In *Η Κοζάνη και η περιοχή της. Ιστορία – πολιτισμός, πρακτικά Α' συνεδρίου*. Κοζάνη: Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης Κοζάνης, 407-422.
- Παπακωνσταντίνου Μ. (1998). *Μια βορειοελληνική πόλη στην Τουρκοκρατία. Ιστορία της Κοζάνης (1400-1912)*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».
- Rouqueville C.H.L.F. (1820). *Voyage dans la Grece*. London: Printed for Sir Richard Phillips and Co.
- Pym A. (1998). *Method in Translation History*. Manchester: St. Jerome.
- Pym A. (2004). *The Moving Text. Localization, Translation and Distribution*. Amsterdam/Philadelphia: J. Benjamins.
- Simeoni D. (2008). “Norms and the State. The Geopolitics of Translation Theory”. In *Beyond Descriptive Translation Studies. Investigations in Homage to Gideon Toury*. Amsterdam/Philadelphia: J. Benjamins, 329-341.
- Snell-Hornby M. (2004). *The Turns of Translation Studies. New Paradigms or Swiftly Viewpoints?* Amsterdam: Benjamins translation library.
- Σπυριδωνίδης Η. (2008). «Carlo Goldoni *La vedova scaltra* και *L'amore paterno*: Ο κοσμοπολιτισμός και ο πρώιμος φεμινισμός της Μητιώς Μεγδάνη-Σακελλαρίου στο πλαίσιο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού». Στον III τόμο της επιστημονικής επετηρίδας του Τμήματος Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ, Θεσσαλονίκη, p. 17 pdf.

**Πρακτικά της 6^{ης} Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων
Τομέας Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ.
25-27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη**

- Σπυριδωνίδης Η. (2010). «Ο λόγιος μεταφραστής Γεώργιος Ρουσιάδης (1783-1854): Η μετάφραση από τα ιταλικά της τραγωδίας *Temistocle* του Pietro Metastasio». Στο *Ελμειακά*.65. Θεσσαλονίκη: έκδοση Συλλόγου Κοζανιτών Θεσσαλονίκης «Ο Άγιος Νικόλαος», 170-176.
- Σπυριδωνίδης Η. (2012). *Η ιταλική πολιτισμική επιρροή των μεταφράσεων στην Κοβεντάρειο δημοτική βιβλιοθήκη της Κοζάνης*. Θεσσαλονίκη: διδ. διατριβή Α.Π.Θ., <http://ikee.lib.auth.gr/record/129729/files/GRI-2012-9110.pdf>
- Στάϊκος Κ. (2016). *Η ιστορία της βιβλιοθήκης στον δυτικό πολιτισμό*. Αθήνα: Άτων.
- Spyridonidis I. (2014). “Il viaggio filologico di Metastasio in Grecia: l’introduzione del capitale culturale testuale del poeta cesareo nel sistema culturale ellenico”. In *Viaggi, itinerari, flussi umani. Il mondo attraverso narrazioni, rappresentazioni e popoli* a cura di A. Gimbo, C. Paolicelli, A. Ricci. Roma: Edizioni Nuova Cultura, 231-239.
- Spyridonidis I. (2013). “Il manoscritto X343 di Harisios Papagiannousis: la traduzione in greco del melodramma *Temistocle* di Pietro Metastasio”. In *Confini*, Università di Roma “Tor Vergata”. Roma: Edicampus, 195-199.
- Toury G. (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: J. Benjamins.
- Tymoczko M., Gentzler E. eds (2002). *Translation and Power*. Amherst and Boston: Univ. of Massachusetts Press.
- Woodsworth J. (1998). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, Mona Baker (ed). London – New York: Routledge.
- Ηλεκτρονικές πηγές:
- Φλώρος Μ. (2012). “Η Κοβεντάρειος Δημοτική Βιβλιοθήκη Κοζάνης στόχοι και προοπτικές”. www.e-pili.gr/index.php.
- ΚΔΒΚ (2012). “Ιστορικό”. www.kozlib.gr/dnn